

תפילת מנחה

"ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים" (בראשית כד, סג)

יצחק תיקן תפלת מנחה

(ברכות כו, ב) איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום, רבי יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום. תניא כוותיה דר"י בר"ח אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם", ואין עמידה אלא תפלה שנאמר "ויעמד פינחס ויפלל". יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב", ואין שיחה אלא תפלה שנאמר "תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו". יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר "ויפגע במקום וילן שם", ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי".

זמנה

תנן בברכות (כו, א) בזה"ל תפילת המנחה עד הערב, רבי יהודה אומר עד פלג המנחה. ומסיק (שם, כז, א) השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. עכ"ל.

מנחה גדולה או קטנה

כתב בשו"ע (או"ח רלג, א) וז"ל מי שהתפלל תפילת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה ולמעלה, יצא. ועיקר זמנה מט' שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן, ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע. עכ"ל.

וביאר במשנ"ב (ס"ק א) דהלא תפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה, ומדאורייתא זמן שחיטתו הוא תיכף אחר שש שעות ומחצה דהיינו חצי שעה אחר חצות היום, אלא דבכדי שיהיו יכולים להקריב קורבנות יחיד קודם לכן, היו מאחרין הקרבנות בכל יום עד ט' שעות ומחצה, מלבד בערב פסח שחל להיות בע"ש שהיו שוחטין את התמיד בשש שעות ומחצה. ואם כן עיקר זמן תפילת מנחה לכתחילה הוא מט' ומחצה ולמעלה כנגד התמיד שהיו מקריבין בכל יום, ומ"מ אם התפלל משש ומחצה ולמעלה יצא כיוון דסוף סוף עיקר זמנו דתמיד מדאורייתא הוא באותו זמן. אכן יש מהראשונים המתירים לכתחילה להתפלל מנחה משש שעות ומחצה ולמעלה.

וכתב הגר"א בשנות אליהו (ברכות ד, א) כדברי הרמב"ם, דהטעם שנקראת תפילה זו תפילת מנחה משום שתקנוה כנגד הקרבת מנחה של קורבן תמיד של בין הערביים, והיינו מט' שעות ומחצה אחר הקרבת התמיד. והגם דזמן תפילת שחרית הוא משהאיר היום והוא זמן שחיטת התמיד, היינו משום דכתיב "יראוך עם שמש", דקאי על שני התפילות שיהיו סמוך לביאת השמש ויצאתה. ולכן הקדימו תפילת שחרית כדי שיהיה "עם שמש", וכן איחרו תפילת מנחה בכדי שיהיה "עם השמש" בצאתה. ולכן רק בדיעבד יכול להתפלל משש שעות ומחצה. ועוד כתב דמה"ט יש להיזהר ביותר בתפילת מנחה משאר התפילות יען והיא נקבעה בזמן המנחה, והמנחה היא התפילה היותר רצויה מכל התפילות ומכל הקורבנות.

תפילת אאע"ה

ובעיקר שיטת הרמב"ם והגר"א דזמן מנחה גדולה אינו אלא בדיעבד, העיר הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בספרו מנהגי הגר"א) דהלא אמרינן ביומא (כח, ב) בזה"ל אמר רב ספרא צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי, אמר רב יוסף אנו מאברהם ניקום וניגמר, אמר רבא תנא גמר מאברהם ואנו לא גמרינן מיניה דתנאי וכו', הרי לן בפירוש דאברהם אבינו התפלל בחצות.

וכתב לבאר, דהנה בגמ' ריש תפילת השחר דנו האם תפילות אבות תקנום או כנגד תמידים תקנום, וא"כ י"ל דאברהם אבינו גופיה התפלל משום דתפילה רחמי ניהו, ולכן מטעמא דזריזין מקדימין למצוות הזדרו להתפלל

בזמן הראשון שיכול. משא"כ לדידן דקיי"ל דכנגד תמידין תקנום, מן הראוי לאחר מעיקר הדין עד זמן התמיד שהוא תשע שעות ומחצה. אלא דעדיין ק"ק אמאי אברהם אבינו לא הקפיד על קיום המקרא ד"יראוך עם שמש".

מנהג הישיבות

והנה ברוב הישיבות המנהג נפוץ להתפלל מנחה גדולה. ובאמת שמנהג זה מעורר פלא, הלא התבאר שלדעת הרמב"ם והשו"ע זמן זה אינו אלא בדיעבד. אולם ביחודה דעת (ד, יט) הביא כי דעת רבים מהראשונים דאדרבה יש להעדיף להתפלל מנחה גדולה, וכפי שיבואר.

הנה הרי"ף (בשו"ת, שכ) נשאל מדוע תפילת המנחה נתקנה לזמן שש שעות ומעלה. והשיב על כך וז"ל עיקר דבר זה וטעמו לפי שתפילות כנגד תמידין תקנום, והתמיד של בין הערבים מכי ינטו צללי ערב, והוא משש שעות ולמעלה שהיא מנחה גדולה שנתקנה במקום תמיד של בין הערבים, וכן שנינו בפסחים (נח, א) תמיד נשחט בשש ומחצה. ומי שלא התפלל אותה בזה הזמן, יש עליו להתפלל מנחה עד הערב, כדתנן תפילת המנחה עד הערב. אבל המתפלל מנחה משש שעות ומחצה, ונזדמן לו להתפלל מנחה עם הצבור לערב, אם ירצה להתפלל נדבה עם הצבור יתפלל. עכ"ל.

הרי שלדעת הרי"ף מעיקרא דדינא אדרבה יש להעדיף להתפלל מנחה גדולה, אלא דמי שלא התפלל מנחה גדולה יכול להתפלל מנחה עד הערב. [וכ"ה בסידור רס"ג].

וכן שיטת רב"ן הירחי (בעל ספר המנהיג) בפירושו למסכת כלה (עמוד כג), וז"ל **הזריז להתפלל מנחה גדולה שהיא משש שעות ומחצה, הרי זה משובח, והיא מצוה מן המובחר**. אך בני הגולה שהם בדוחק הפרנסה ואינם יכולים להתפלל מנחה גדולה הם מתפללים מנחה קטנה שהיא מתשע שעות ומחצה. ומביא ראיה לזה ממה שאמר דוד "ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה", וצהרים היא משעה ששית שהחמה בראש כל אדם, כצאת השמש בגבורתו, והוא מלשון צהר תעשה לתיבה וכו' עכ"ל.

וכדבריהם מבואר בזה"ק (א, חיי שרה קכא ע"א) בזה"ל כיון דנטה שמשא ונחתא לסטר מערב **הא כדין איהו זמן צלותא דמנחה**, וכבר פנה היום ואתו צללי ערב ואתער דינא קשיא בעלמא ופנה היום, עכ"ל.

ולמעשה כבר כתב במשנ"ב דאדם העומד לצאת לדרך או לאכול קודם שהתפלל מנחה, ולפניו האפשרויות או להתפלל בצבור מנחה גדולה, או להמתין עד זמן מנחה קטנה ואז לא יהיה לו מנין, בכה"ג כו"ע מודו דשפיר יכול להתפלל לכתחילה מנחה גדולה.

הרי לן דבמקום הצורך הקילו לכתחילה להתפלל מנחה גדולה. ונראה דמטעם זה נהגו בישיבות להקדים ולהתפלל מנחה גדולה באופן קבוע, שכן אילו היו מתפללים מנחה קטנה עיתים שהיו נאלצים להתפלל באמצע הסדר כמו בימי החורף שהשקיעה מקדימה, ועל ידי כך יבואו לידי ביטול תורה, ואין לך צורך גדול מזה.

אכילה בזמן מנחה גדולה

והנה מש"כ במשנ"ב דהיכא שמעוניין לאכול מותר לו להקדים ולהתפלל מנחה גדולה. לכאורה נראה דכוונתו שמעוניין לאכול סעודה גדולה, שהרי נחלקו הפוסקים אימתי אסור לאכול סעודה קודם התפילה, ואיזו סעודה אסורה. שלדעת השו"ע (או"ח רלב, ב) אסור לאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה, אך הרמ"א הביא ד"א שסעודה קטנה מותרת, ואינו אסור אלא בסעודת נישואין או מילה, וי"א דאפילו סעודה גדולה סמוך למנחה גדולה שרי, וי"א דסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה שרי. ונהגו להקל כשתי הדעות, דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה, ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה. ומסיק הרמ"א דיש להחמיר בסעודה גדולה אף סמוך למנחה גדולה.

מדוע נהג החזו"א להתפלל מנחה גדולה

כידוע החזו"א נהג להתפלל מנחה גדולה. ובפסקי תשובות (רלג הע' 12) מובא שאף הגרי"ז ואביו הגר"ח זצ"ל נהגו להתפלל מנחה גדולה (תורת זאב, עג). והדברים צריכים ביאור רב, הלא כאמור מבואר בשו"ע וברמב"ם

דאין זה אלא בדיעבד. וכיצד יתכן שצדיקים אלו קדושי עליון סיגלו לעצמם מנהג שאינו אלא בדיעבד. ומובא בשם הסטייפלר דהחזו"א נהג כן משום שחשש לשיטות הנ"ל דאסור לאכול אפילו סעודה קטנה קודם מנחה גדולה, ולכן הקפיד להתפלל מוקדם. אכן, יש להעיר שהרי הבאנו דברי הרמ"א הסובר דשרי לאכול סעודה קטנה, ומדוע היה לו לחשוש. וצ"ע.

תרתי דסתרי

עוד כתב בשו"ע (שם) וז"ל ואסיקנא, דעבד כמר, עבד ודעבד כמר, עבד והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו, שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה, שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, צריך לזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה, עכ"ל.

וכתב במשנ"ב (שם, סק"ג) דההכרח לנהוג כדעה אחת משום שלכל אחד משניהם ישנה קולא וחומרא כאחד, וז"ל ויש לכל אחד משניהם קולא וחומרא היינו דלענין מנחה דעת ר' יהודה אינה אלא לחומרא דאין להתפלל מנחה רק עד פלג המנחה אבל ממילא יש קולא לענין מעריב דמשם ואילך נחשב כלילה לענין שיוכל להתפלל תפלת מעריב [היינו רק התפלה עצמה דאלו זמן ק"ש של ערבית לכו"ע בצאת הכוכבים הוא וכדלקמן בסימן רל"ה] ולרבנן הוי קולא לענין תפלת המנחה דמתפללין עד הערב וממילא חומרא לענין תפלת הערב דאין להתפלל קודם חשיכה, עכ"ל.

והוסיף השו"ע, וז"ל ועכשיו שנהגו להתפלל תפילת מנחה עד הלילה, אין להתפלל תפילת ערבית קודם שקיעת החמה. ואם בדיעבד התפלל תפילת ערבית מפלג המנחה ולמעלה, יצא. ובשעת הדחק, יכול להתפלל תפילת ערבית מפלג המנחה ולמעלה. עכ"ל.

וכתב הרמ"א וז"ל ובמדינות אלו שנוהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה, אין לו להתפלל מנחה אחר כך, ובדיעבד או בשעת הדחק, יצא אם מתפלל מנחה עד הלילה דהיינו עד צאת הכוכבים. עכ"ל.

וכתב במשנ"ב דישנו הכרח לנהוג כחד מינייהו לעולם, שלא יהיה תרתי דסתרי, וז"ל שלא ינהוג פעם כך ופעם כך משום דהוה תרתי דסתרי אפילו למחר ומכ"ש שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג כרבנן וערבית קודם צה"כ דמחוייב לנהוג לעולם כחד, עכ"ל.

אולם בשעת הדחק אף אם דרכו להתפלל מנחה אחר פלג מ"מ יכול להתפלל תפילת ערבית בזמן זה. אכן אין להקל בזה אלא היכא דעכ"פ באותו היום הקדים להתפלל מנחה קודם פלג, אך אם באותו היום גופא התפלל מנחה אחר פלג שוב אסור לו להתפלל ערבית קודם הלילה, דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא.

וכל זה דווקא אם מתפלל ביחידות, אך ציבור שהתפללו מנחה וכשילכו לביתם יהיה טורח לקבצם שנית לתפילת ערבית ובכך תבטל תפילת הציבור לגמרי, הקלו האחרונים להתפלל ערבית סמוך למנחה.

קבלת שבת מוקדם

ישנו מנהג נפוץ [בפרט אצל בני חו"ל] להקדים קבלת שבת בחודשי הקיץ שהלילות קצרים, שאלמלא כן השבת נכנסת מאוחר והילדים לא יהיו ערים לסעודת השבת.

אכן לכאורה יש להעיר בזה, שהרי לפי מה שנתבאר נמצא דאדם הרגיל להתפלל מנחה אחרי פלג המנחה אסור לו להתפלל ערבית קודם השקיעה משום דהוי תרתי דסתרי, והתבאר דאיסור זה תקף אפילו אם עושה כן בשני ימים נפרדים.

אמנם בשו"ע (או"ח רסז, ב) מבואר דבשבת מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית ולאכול מיד. וכתב במשנ"ב (ס"ק ג) דמשמע מדברי המג"א דאפילו הנהגין להתפלל ערבית בזמנה מכל מקום מותרים להתפלל כליל שבת מבעוד יום, ובלבד שיהיה מפלג המנחה ואילך, דכיון דמצותה להוסיף מחול על הקודש וכבר קבל שבת עליו יכול לסמוך על דעת הסוברים דהוי כלילה לענין

תפילה. אך הנוהג כן יזהר עכ"פ בע"ש להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהיה תרתי דסתרי אהדדי. עכ"ד.

ובשורשם של דברים, הנה המג"א שהביא המשנ"ב הסתמך על דברי הבה"ג שכתב בזה"ל, ת"ש דרב צלי של שבת בע"ש וצלי ר' ירמיה אחוריה תפילה של חול ולא פסקיה לר' ירמיה, ש"מ דלאו עד פלג המנחה בלחוד הוא דמצלינן מנחה ומכאן ואילך ערבית קאמר רב, דהא לא פסקיה לר' ירמיה דצלי מנחה, ורב הכי סבר אי בעי לצלויי של שבת בע"ש מצלי, כלומר מוסיפין מחול על הקודש עכ"ל.

וכתב המג"א דצ"ל לדידיה דמעיקרא הוי בעי למיפשט מרב דהלכה כר"י, אבל להמסקנא דאי בעי עביד כמר וכו' רשאי להקדים בע"ש אף על פי שבחול נוהג כרבנן. והטעם לכך הוא משום דתפילת ערבית נתקנה כנגד הקטרת האיברים ופדרים שמתעכלין בלילה, ובשבת אסור ליתנן דאמרינן ולא עולת חול בשבת, כדאיתא בשבת (כד, א), ועוד כתב, דכיון שהמרדכי כתב דרשאי לעשות פעם כן ופעם כן אף דלא קי"ל כוותיה, מ"מ בע"ש יש לסמוך עליו. עכ"ד.

אכן לולא דמסתפינא הו"א דאין זו כוונת הבה"ג אלא כוונתו, דאמנם רב ס"ל כרבנן, מ"מ היות וקיבל עליו שבת בכך נחשב הזמן ליום המחרת, ומשו"ה שפיר שרינן ליה להתפלל ערבית.

אולם בביאורו"ל (רלה, א) הביא דברי הגר"א (במעשה רב, סה) שכתב דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד אם א"א לו לאסוף עשרה בזמן ק"ש, [ודלא כהשו"ע (שם) דאם הצבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום, יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן, קורא קריאת שמע בלא ברכות]. ואף בשבת דעתו שם שיתפלל בזמנה דווקא.

ובמקו"א כתב הביאורו"ל (רעא, א) וז"ל שלפי מה שהתעורר המ"א להקשות לדידן דמתפללין מעריב בזמנו ומנחה אחר פלג המנחה אלמא דלא ס"ל כר"י, האיך אנו יוצאין בזה, ואף שמיישב זה מ"מ לכתחילה יותר טוב למנוע מזה כנלענ"ד, עכ"ל.

ואותם החוששים שילדיהם הקטנים לא ישתתפו בסעודה עקב האיחור, מובא עצה לכך בשם הגרשז"א זצ"ל דיקבלו עליהם שבת מבעוד יום, ולא יתפללו תפילת ערבית, יאכלו סעודת שבת מוקדם, ולאחר הסעודה יוכלו להתפלל בזמן. אכן עליהם להיזהר שלא להתחיל בסעודה בתוך חצי שעה לזמן קריאת שמע, שהרי אסור בזמן זה לאכול יותר מכביצת פת.

אכן יש להעיר על כך ממש"כ במשנ"ב (רסז, ה) דהגם שפסק המחבר דניתן לקבל שבת מבעוד יום, ואף לאכול סעודת שבת. מכל מקום יש החולקין וסוברין דיזהר למשוך סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה, וטעמם דכיון דהג' סעודות ילפינן ממה דכתיב אכלוהו היום כי שבת היום לה', בעינן שיקיים אותם ביום שבת עצמו, ולכתחילה נכון לחוש לדבריהם.

ובאמת מסיבה זו ישנם הנוהגים שלא לסיים את הסעודה בעת הגיע זמן ק"ש, אלא הולכים להתפלל באמצע הסעודה קודם הקינוח וברכהמ"ז, ולכן כששבים מביהכ"נ יכולים לאכול כזית מבלי שיזדקקו לשוב וליטול ידיהם.

קידוש קודם תפילה

אך מלבד זאת יש לפקפק על הנהגה זו ממה שהובא בשם הגר"א בספר מעשה רב (שב, קיז) דאין לקדש קודם התפילה, מדאמרינן בברכות (כז, ב) רב צלי של שבת כו', ת"ש א"ר נחמן אמר שמואל כו' משמע דווקא כשמתפלל תחילה אז יכול לקדש מבעו"י, אבל כשאינו מתפלל אינו יכול לקדש. וכן כתב בראב"ן (קע) דהמתפלל של שבת בע"ש מבעו"י מדעת, מקדש נמי על הכוס מבעו"י, ומשמע מדבריו דווקא אם התפלל תחילה יכול אף לקדש על הכוס מבעוד יום.

ובהערות פעולת שכיר כתב על כך, וז"ל אם יצאו הדברים מפי רבינו הגדול ז"ל בודאי עלינו לשמור ולעשות, אבל אם לדין יש תשובה שאם סברת רבינו ז"ל לומר שאין מקדישין אא"כ חל עליו שבת קודם קדוש, ולא שיחול

עליו השבת ע"י הקדוש לא היה צריך רבינו ז"ל למשמעות הנ"ל, כי יש ראייה מוכרעת לזה, מדאמרינן אליבא דב"ש דס"ל (ברכות נא, א) מברך על היום ואחר כך מברך על היין, מטעם שכבר קדש היום ועדיין יין לא בא, אלמא דקים להו להש"ס דלא משכחת לקדוש קודם שחל עליו קדושת היום, או דקדיש יומא מעצמו או ע"י קבלתו, אבל לא שיקבל עליו השבת ע"י הקדוש. אבל אי משום הא לא אריא, שהרי גם המ"א דקדק בלשונו וכו' אם רוצה לקבל שבת מבעו"י ולקדש כו' ור"ל לקבל שבת ע"י מזמור שיר ליום השבת לדידן, או שיקבל בפיו את השבת, רשאי אח"כ לקדש ולאכול קודם שיתפלל, אבל כשלא קיבל עליו שבת מתחלה ודאי דאינו רשאי לקדש אא"כ התפלל תחלה שחל עליו קבלת השבת ע"י התפילה. ולפ"ז אין ראיית הגאון ז"ל מוכרחת מהא דברכות דנקט ואזיל מתפלל ואח"כ מקדש, דלדידהו שלא היו רגילין לקבל שבת כ"א ע"י תפילה כדמשמע בש"ס שם, וכמ"ש הגאון ז"ל ודאי שאין מקדשין אא"כ התפלל תחלה משום קבלה, אבל כשמקבל שבת מדעת בפיו או אם מקבלו ע"י אמירת מזמור שיר ליוה"ש נראה דינו של המג"א אמת. ומ"מ יש לבטל דעתנו מפני דעת הגאון ז"ל אם יצאו הדברים מפיו, עכ"ל.

ואכן במעשה רב השלם מובא שרבים מתלמידי הגר"א פקפקו בשמועה זו, אולם לכאורה כך מבואר בביאור הגר"א (יו"ד רסב, י) וז"ל ממה דמסקא להו בברכות (כו, ב בהא דרב מצלי של ע"ש בשבת) אומר קדושה וכו' (ועל הא שמצלי ר"א של מוצאי שבת בשבת) אומר הבדלה וכו', (ומסיק שאומר קידוש והבדלה) **דדוקא הנך דתליא בתפילה**, (לאפקי מילה). הרי דברי הגר"א ברור מיללו דקידוש מיתלא תלי בתפילה.

תוספת שבת או בקידוש או בתפילה

אמנם אף אי נימא דכן דעת הגר"א, מכל מקום דעת רבים מהראשונים אינה כן, דהנה כתב הריטב"א (שבת לה, א) וז"ל אליבא דרבי יהודה דאמר (ברכות כו, א) דתפלת הערב מפלג המנחה, וכדאמרינן התם (כו, א) רב מצלי של שבתות בערב שבת ואוקימנא כרבי יהודה, ולרבנן דאמרי תפלת המנחה עד הערב יקבלהו עליו בקדוש היום, כי התורה אמרה שיעשנו קדש ושיחול קדושה עליו לקדש לענין זה כאילו הוא לילה ואף על גב דבדיני דעלמא הוא יום, ולהכי אמר רחמנא זכור את יום השבת לקדשו ולא אמר זכור יום השבת, אבל בלא תפילת שבת או קידוש אין התוספת חל מאיליו וכדברירנא בפרק תפלת השחר, עכ"ל.

הרי לן להדיא בדבריו, שלפי רבנן שאע"פ שא"א להתפלל מעריב עדיין יכול לקדש ובזה מקבל עליו שבת. וכדבריו מבואר בחי' הרא"ה (ברכות שם), ועוד.

ושו"מ שבפרי יצחק (ט) הוכיח מדברי הריטב"א בר"ה (ט, א) דלא כהגר"א, שכתב וז"ל ותוספת זה אינו בדברים וביטול מלאכה בלבד, אלא שיוסיפו בדברים של קדושה או בתפילה או בקידוש. הרי דניתן לקדש קודם שיתפלל.

האם יש להקל בציבור

עוד כתב במשנ"ב די"א (דה"ח) דבציבור יש להקל להתפלל ערבית מבעוד יום אף אם התפלל מנחה אחר פלג המנחה. אך מ"מ אין לסמוך על כך בשעת הדחק אלא כשמתפלל ערבית בבין השמשות, ולא כאשר מתפלל בזמן שהוא ודאי יום, ומ"מ ק"ש ישוב ויקרא בזמן שהוא ודאי לילה.

עד מתי הזמן שניתן להתפלל מנחה

הנה בדברי הרמ"א (שם) מבואר דלדעת רבנן זמן תפילת מנחה הוא עד הלילה, היינו עד צאת הכוכבים, ולכן כתב דכיוון שהמנהג להקדים ולהתפלל ערבית מפלג המנחה אם כן אינו יוצא בזה אלא בדיעבד.

וכתב במשנ"ב (שם) על מש"כ הרמ"א דעד הלילה היינו עד צאת הכוכבים, וז"ל לאו דוקא דערך רבע שעה קודם צאת הכוכבים בודאי בין השמשות הוא לכו"ע ואין להתפלל באותו זמן אלא ר"ל סמוך לזה וכן אי' בד"מ ברל"ב.

ור"ל דכידוע לשיטת ר"ת צה"כ הוא כדי הילוך ד' מיל משקיעת החמה, וביה"ש מתחיל ג' רבעי מיל קודם צה"כ, ולדעת המשנ"ב שיעור מיל הוא י"ח דקות, נמצא דצה"כ הוא שבעים ושתיים דקות אחר השקיעה, ושקיעה שניה היינו חמישים ושמונה וחצי דקות אחר זמן השקיעה דידן, ועד זמן זה ניתן להתפלל מנחה.

וסיים במשנ"ב וז"ל ודע דאף שמהמחבר והרמ"א משמע דלדין דנוהגים להתפלל מעריב אחר צה"כ מותר להתפלל מנחה אפי' אחר שקיעה עד סמוך לצה"כ, יש פוסקים רבים שחולקים בזה ודעתם שתפלת המנחה הוא רק קודם שקיעת החמה ולכן לכתחילה צריך כל אדם ליזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דווקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעיניו, עכ"ל.

זמן פלג המנחה

ובאמת שבעיקר דברי הרמ"א יש לתמוה, דהנה המג"א (ס"ק ג) הביא דנחלקו התרה"ד והלבוש כיצד משערין זמן מנחה, שלדעת התרה"ד משערין מעמוד השחר ועד צה"כ, ור"ל דמחלקין זמן זה ליי"ב חלקים וכל חלק הוא שעה זמנית. ואילו לדעת הלבוש והלחם חמודות משערין מהנץ החמה עד השקיעה.

והביא המג"א ראיה לדברי הלבוש והלחם חמודות, מהא דאיתא בפסחים (צג, ב) דזמן השחיטה אינו אלא עד תחילת השקיעה, וכ"כ התוס' במנחות (כ, ב), והוא כמו שעה וחומש שעה קודם צה"כ. וא"כ ע"כ תלוי הדבר בשקיעת החמה ולא בצה"כ. וכתב במחצית השקל דא"כ לרבנן זמן המנחה הינו עד תחילת השקיעה ולא יותר, ותיקשי אמש"כ הרמ"א דבדיעבד יצא אם התפלל מנחה עד צאת הכוכבים כרבנן.

וכתב המג"א ד"ל דתקנו כן כנגד הקרבת המנחה, ואף כוונת הלבוש היא בסוף השקיעה, שהוא כמו רביעית שעה קודם צה"כ.

תפילה בציבור או תפילה קודם השקיעה

עוד כתב במשנ"ב דמוטב להתפלל מנחה בזמנה ביחידות מאשר להתפלל שלא בזמנה בציבור, ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד רבע שעה קודם צה"כ. אך כל מה שיכול להקדים מחוייב להקדים כדי שלא יכנס בספק בין השמשות, אכן אם כבר נראו כוכבים כבר עבר זמן מנחה בודאי דזהו סימן ללילה. אך כ"ז בדיעבד ושעת הדחק גדול אבל לכתחילה בודאי אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה, וכ"ש שיש ליזהר מאד שלא לאחר עד סמוך לצאת הכוכבים וכבר אחז"ל במערבא לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה דלמא מטרפא ליה שעתא. עכ"ד.

אמירת קורבנות במנחה

הנה מנהג בני ספרד נפוץ להקפיד לומר קורבנות קודם תפילת מנחה, ואינו מצוי כן בעדות אשכנז. וזאת על אף שהעניין יראה כי הרמ"א הוא שהמליץ על מנהג זה. וכה כתב (או"ח, רלד) יש שכתבו שנוהגין לומר פרשת התמיד (במדבר כח, א - ח) קודם אשרי של תפילת המנחה, נגד תמיד של בין הערבים, ומנהג יפה הוא. עכ"ל.

וכתב המשנ"ב (ס"ק ו) דטוב ג"כ לומר פיתום הקטורת, אך כ"ז אם לא יעבור זמן תפילה, אבל אם יש חשש שיעבור זמן תפילה אפילו אשרי ידלג, ובעו"ה יש אנשים שנכשלין בזה. עכ"ל.